

Debat: Wat kan Hendrik De Man ons nog leren?

► *André Mommen*

Verleden jaar werd Vlaanderen even opgeschrikt door een merkwaardig initiatief van het Genootschap voor de Studie van het Werk van Hendrik de Man dat in samenwerking met het AMSAB (Instituut voor Sociale Geschiedenis te Gent) en het nogal mistige Gerrit Krefeldinstituut, Studieren Beziinningscentrum voor een democratisch socialisme op 12 december 2003 te Antwerpen een colloquium hield over de "actualiteit van het denken van Hendrik de Man". De oproep ging uit van de voorzitter van het Genootschap, Lode Hancké. In deze oproep werd een debat over "de ethische grondslagen van de sociaal-democratie, de scheidingslijnen in de politiek en waarden in de politiek" beloofd, met in de namiddag ook een debat over Europa, de Derde Wereld en zelfs het antiglobalisme.

Het colloquium stond onder voorzitterschap van Herman Balthazar, voorzitter van het AMSAB (tevens gouverneur van de provincie Oost-Vlaanderen, maar die functie werd niet vermeld). De kennisgeving deed vermoeden dat de initiatiefnemers het zwarte verleden van Hendrik De Man uit het debat wilden houden. Er kwam dan ook uit diverse kringen felle kritiek. Men vond deze manifestatie ongepast. Het *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* meent er daarom goed aan te doen om enkele van die reacties te publiceren en hoopt aldus het debat te kunnen openen over de "complete De Man". Een debat over De Man kan de actualiteit niet negeren, betoogt Mateo Alaluf in zijn analyse van het liberaal socialisme à la Blair en Vandenbroucke. Dat is een interessant denkspoor. Wie de klassenstrijd verlaat, komt in troe-

bel water terecht, is zijn stelling, want er zijn nu ook pogingen om De Man tot ideoloog van het liberaal socialisme te bombarderen.

Een sereen debat over De Man kan slechts indien men klare scheidingslijnen durft te trekken. Lieden die De Man weer op het paard willen tillen, moeten daarom oppassen. Sommige demanisten ondernamen in het verleden ooit pogingen om hun ex-leidsman of familielid te rehabiliteren. De eerste openlijke poging vond in juni 1973 aan de universiteit van Genève plaats. Guy Desolre doet er in zijn bijdrage in dit nummer een boekje over open. Uit Frankrijk waren toen de ex-collaborateurs A. Dauphin-Meunier en G. Lefranc overgekomen. Voor België zat de aangebrande bankier Maurits Naessens 's avonds snotterend herinneringen aan De Man op te halen. Anderen waren er uit puur wetenschappelijke belangstelling. De toenmalige BSP hield zich officieel afzijdig. De BRT had allicht met instemming van de partijtop de wetenschappelijk verslaggever Frans Boenders gestuurd. Lode Hancké, toen nog eeuwig student en tevens sterreporter van *De Volksgazet*, was door hoofdredacteur Jos Van Eynde afgevaardigd. Ook de jonge Gentse historicus Herman Balthazar nam samen met Walter De Brock deel aan de debatten en het overhoren van de familieleden en de tijdgenoten van De Man. Tot slot beloofde men het oeuvre van De Man opnieuw te laten drukken.

Tot dan was Peter Dodge de grote pionier in de wetenschappelijke studie van De Man geweest.¹ Tevens beschikte men toen reeds over een nogal

vriendelijke biografie geschreven door Mieke Claey-Van Haegendoren.² Zij was enkele jaren voordien al gepromoveerd op een proefschrift over de geschiedenis van de Belgische Werkliedenpartij in het interbellum.³ Men kan bezwaarlijk beweren dat Claey-Van Haegendoren met deze biografie een duidelijk politiek motief had. Wel paste dit boek in een tijdgeest. De Nederlandsche Boekhandel gaf in dezelfde reeks *Mens en Tijd* waarin De Mans biografie verscheen op gezag van professor Karel Van Isacker ook werken van "zwarten" uit. Met als toppunt uiteraard de monumentale *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte* door Hendrik Elias.

Een jaar na het colloquium in Genève lag al het eerste deel van een selectie uit het werk van Hendrik De Man in de winkel. De Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij had zich aan een avontuur in zes dikke delen gewaagd. Op de flaptekst wordt het initiatief aldus toegelicht: "De generatie, die uit het lijden en het puin van de oorlog in 1945 de teugels in handen nam, kon en wilde niet begrijpen dat een BWP-voorzitter en een zo vooraanstaand politicus zijn partij voor ontbonden verklaarde en zijn begrip en medewerking betoonde voor een Nieuwe Orde. Het fenomeen Hendrik de Man – de theoreticus en de pragmaticus, de scherpe analyticus, zowel als de ontgoochelde en falende politicus – boeit ons, de generatie van 1974, die geen behoefte heeft aan een apologie, eerherstel of nieuwe veroordelingen, maar in de crisisvragen van de eigen tijd ook bouwstoffen tot antwoord wil vinden." Het redactiecomité met Herman Balthazar, Mieke Claey-Van Haegendoren, Walter De Brock, Piet Frantzen, Lode Hancké en Leo Magits zou de bewerkte kopij aanleveren. Een adviescomité met Henk Brugmans, Piet De Buyser, Jan De Man, Lie De Man, Léo Moulin, Maurits Naessens, Ivo Rens, Jef Rens en Adriaan van Peski moest aangeven wat gewenst was. De Slegte heeft zich daarna veel moeite getroost om de zes kloeke delen van De Man op te ruimen.

Feit is echter dat De Man een onderdeel van de geschiedenis van de Belgische socialistische arbeidersbeweging is. Dat lezen we in een oude tekst van Ernest Mandel. Niet iedereen die De Man ooit heeft gevolgd is later ook een "zwartzak" geworden. De verstandigsten hadden al zeer vroeg (rond 1936) met deze avonturier gebroken.

De Mans planisme heeft ook na 1945 nog de debatten in zowel het ABVV als in de BSP beheerst. Doch zijn naam mocht niet meer worden uitgesproken. Zeker niet in Wallonië. Pogingen tot rehabilitatie konden dus enkel uit Vlaanderen komen.

Zeev Sternhell heeft in *Ni droite, ni gauche*⁴ De Man ooit als een typische vertegenwoordiger van de rechtse revolutionairen afgeschilderd. Dat was ongetwijfeld tegen het zere been van menigeen geschopt, want er kwam geen reactie. In het fluistercircuit van jaloerse historici werd Sternhell afgedaan als een bellenblazer. De devote demanisten konden inmiddels beter terecht bij hun studievereniging die vanuit Genève de waakvlam liet branden. Zaakvoerder Michel Brélaz leverde er eerst een proefschrift over De Man af en daarna nog een vervolgstuk over de relatie tussen Leopold III en De Man.⁵ Maar met weinig effect.

Alle pogingen om De Man terug op de scène te lanceren, zijn intussen mislukt. Dick Pels heeft het ooit in Nederland geprobeerd.⁶ Tevergeefs echter.⁷ Daarna is hij als propagandist met Pim Fortuyns "sociaal populisme" in de weer gekomen.⁸ Hij laat zich graag door de LPF als ideoloog fêteren en op de golven van rechts werd hij onlangs nog door een onafhankelijke jury van boekhandelaren tot filosoof van het jaar uitgeroepen. In Nederland kan dat weer.

De grote grap is nu dat Hendrik De Man nooit een originele denker, maar wel een poseur met pijp in de mond is geweest. In de SPD wilde men deze luis in de pels liever doodzwijgen. Zijn boeken sloegen in het Duitse academische milieu, waarin hij krampachtig carrière hoopte te maken, weinig aan. Bij Mussolini des te meer. De Mans Plan uit 1933 dat op het Kerstcongres⁹ van de Belgische Werkliedenpartij werd aangenomen, was trouwens geïnspireerd door een eerder Duits plan in 1931 opgesteld door de gevluchte Russische mensjeviek en statisticus Vladimir S. Voitinski. De laatste heeft zich nooit druk gemaakt over dit plagiaat.¹⁰ Hij wist wat werken als migrant in de onderaanneming inhield.

De naam van De Man kwam in de jaren tachtig wereldwijd nog eens negatief in de actualiteit. De in 1983 overleden Paul De Man, die na zijn vlucht uit Europa een gezaghebbende deconstructivistische literatuurcriticus aan de Ameri-

kaanse universiteit van Yale was geworden, werd na zijn dood ontmaskerd als een ex-collaborateur die antisemitische boekbesprekingen in o.a. de "gestolen" *Le Soir* had gepleegd.¹¹ Deze Paul De Man, die zich in Amerika uitgaf voor de zoon van Hendrik De Man (hij was in feite een neef), sleurde in zijn postume val ook de Franse deconstructivistische filosoof Jacques Derrida mee. Uiteindelijk moest iedereen de feiten onder ogen zien. Maar ook in dit bizarre debat poogden sommigen tegen beter weten in weer goed en kwaad met elkaar te verzoenen: Paul De Man was immers slachtoffer van zichzelf geworden.¹² En met slachtoffers moet je veel compassie betonen.

NOTEN:

- 1 Peter Dodge, *Beyond Marxism: The Faith and Works of Hendrik de Man*, Den Haag: Martinus Nijhoff, 1966. Hoewel Dodge op het colloquium te Genève beweerde omwille van zijn broodwinning niets meer aan zijn onderzoek naar De Man te kunnen doen, verscheen van hem een bloemlezing uit De Mans werk. *A Documentary Study of Hendrik de Man, Socialist Critic of Marxism, Compiled, edited, and largely translated by Peter Dodge*, Princeton: Princeton University Press, 1979.
- 2 Mieke Claeyss-Van Haegendoren, *Hendrik De Man. Een biografie*, Antwerpen-Utrecht: De Nederlandsche Boekhandel, 1972.
- 3 Mieke Claeyss-Van Haegendoren, *25 jaar Belgisch socialisme. Evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914-1940*, Antwerpen etc.: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij.
- 4 Zeev Sternhell, *Ni droite ni gauche. L'idéologie fasciste en France*, Parijs: Éditions du Seuil, 1983; een herziene en vermeerderde druk verscheen bij de Éditions Complexe in 1987.
- 5 Michel Brélaz, *Henri De Man. Une autre idée du socialisme*, Genève: Éditions des Antipodes, 1985; dezelfde, *Léopold III et Henri De Man*, Genève: Éditions des Antipodes, 1988.
- 6 Dick Pels, 'Hendrik de Man en "De psychologie van het socialisme". Een samenvatting voor de jaren tachtig', in *Het vijfde jaarboek voor het democratisch socialisme*, Onder redactie van Jan Bank, Paul Kalma, Martin Ros en Bart Tromp, Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers/Wiardi Beckman Stichting, 1984, blz. 90-127. Hij ontdekte later ook een verband tussen Tony Blair en Hendrik De Man, wat de thesis van Mateo Alaluf in dit nummer van het VMT ondersteunt. Dick Pels, 'Socialism between fact and value. From Tony Blair to Hendrik de Man and back', *Journal of Political Ideologies*, 2002, vol. 7, nr. 3, blz. 281-299.
- 7 Dat leidde tot het stellen van filosofische vragen, zoals in het artikel 'Kan een fascist een echte intellectueel zijn?', *De Volkskrant*, 9 november 1993, blz. 11. Hij recycleerde zich kortstondig in het anticommunisme. Dick Pels, *Het democratisch verschil. Jacques de Kadt en de nieuwe elite*, Amsterdam: Van Gennep, 1993.
- 8 Gebeurde in talloze krantenbijdragen en vooral in het boek *De geest van Pim. Het gedachtegoed van een politieke dandy*, Amsterdam: Anthos, 2003.
- 9 Claeyss-Van Haegendoren, *25 jaar*, blz. 311-319.
- 10 W.S. Woytinsky, *Stormy Passage. A Personal History Through Two Russian Revolutions to Democracy and Freedom: 1905-1960*, New York: The Vanguard Press, 1961, blz. 464-472.
- 11 David Lehman, *Signs of the Times. Deconstruction and the Fall of Paul de Man*, New York: Poseidon Press, 1991. Het complete oeuvre uit de collaboratiepers van Paul De Man is te vinden in *Wartime Journalism, 1939-1943, By Paul de Man*. Werner Hamacher, Neil Hertz en Thomas Keenan (red.), Lincoln en Londen: University of Nebraska Press, 1988. Het debat over dit oorlogswerk staat in Werner Hamacher, Neil Hertz en Thomas Keenan (red.) *Responses. On Paul de Man's Wartime Journalism*, Lincoln en Londen: University of Nebraska Press, 1989. Na het overlijden van Paul De Man had men in Yale nog een hagiografisch herdenkingsgeschrift uitgegeven: Peter Brooks, Shoshana Felman en J. Hillis Miller (red.), *The Lesson of Paul de Man*, Yale French Studies, nr. 69, 1985. Zeev Sternhell besprak de rel in 'The making of a propagandist', *The New Republic*, 6 maart 1989, blz. 30-34. (Met dank aan Zeev Sternhell van de Hebrew University of Jerusalem voor het mij opmerkzaam maken op deze affaire en toezending van zijn publicaties.)
- 12 Ook over dit drama wist Dick Pels iets in een paper te melden. Dick Pels, 'The Treason of the Intellectuals. Paul de Man and Hendrik de Man', Vakgroep Sociologie, Universiteit van Amsterdam, 1990.